

SZILÁGYI JÁNOS

Adalékok a szociáldemokrata könyvkiadás történetéhez a két világháború között

A legújabb kor magyar kiadástörténeti kutatásainak területén sok a törlesztésre váró adósság. Ezek közé tartozik a szociáldemokrata könyvkiadás történetének megírása is. Nem vitás, hogy érdemes e témával foglalkozni, hiszen — a művelődéstörténeti jelentőségen kívül — a kiadástörténet tükrében is felfedezhetjük a magyar munkásmozgalom története egyes szakaszainak jellemző vonásait. Jelen kísérlet adalékokat és támpontokat kíván szolgáltatni e fontos téma tüzetesebb vizsgálatához.

Előzmények

Hazai munkásmozgalmunk a fővárosban és egyes vidéki ipari gócpontokban kialakulása idején német nyelvű, sajtója is német nyelvű volt. Magyar nyelvű könyvkiadása és sajtója csak a század utolsó évtizedeiben erősödött meg. Talán nem helytelen azt nézni meg, milyen adagolásban ismerkedett meg ez a városi munkásság a marxizmus klasszikusainak tanításaival. Jó kalauz e tekintetben PRÁGER Miklós munkája: *Marx és Engels műveinek magyar bibliográfiája*,¹ noha teljes képet csak olyan bibliográfia nyújthatna, amely MARX és ENGELS műveinek korai német, szlovák és más nyelvű magyarországi kiadásainak bibliográfiáját is szolgáltatná. Azt hinné az ember, hogy egy szocialista elveket valló munkáspárt mindjárt indulása idején a *Kommunisták Kiáltványával* ismerteti meg tagjait és leendő tagjait. Ez történt azonban, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amely 1890-ben alakult meg, erről a feladatáról sajtóságosan megfeledkezett. A *Kommunisták Kiáltványa* első magyar nyelvű kiadása — a párt akkori két ismert vezetőjének, BOKÁNYI Dezsőnek és PFEIFER Sándornak gondozásában — 1896-ban polgári kiadónál, egy köruti antikváriusnál (VAS József) jelent meg. A kiadás azonban nem volt teljes, nem tartalmazta a *Kiáltvány* 3. fejezetét és a 4. fejezetből csak néhány soros kivonatot közölt. Külön előszót írt hozzá „a fordító” aláírással KREJCSI Rezső, később a Budapesti Iparkamara főtitkára. A *Kiáltvány második* magyar kiadása SZABADOS Sándor fordításában szintén polgári kiadó (POLITZER Zsigmond és fia) kiadásában, a SZABÓ Ervin szerkesztette MARX és ENGELS *Válogatott Művei* első kötetében jelent meg.² Ugyancsak

¹ A Magyar Munkásmozgalmi Intézet kiadványa. Bp. Szikra 1953.

² PRÁGER Miklós kitűnő bibliográfiája úgy jelzi, hogy ez a mű a Népszava Könyvkereskedés kiadásában jelent volna meg. Ez tévedés. SZABÓ Ervin hagyatékából a hagyatékgondozójának, MADZSAR Józsefnek dedikációjával tulajdonomba került két kötet mindegyike POLITZERÉK kiadásában jelent meg. A kiadás jogát a Népszava csak később szerezte meg, s a két kötet önálló részeit füzetes kiadásokban adta ki. (*A felelős szerkesztő megjegyzése.*)

polgári kiadó (LAMPEL) kiadásában jelent meg a *Magyar Könyvtár* c. olcsó sorozatban IPOLYI Tamás (ez KUNFI Zsigmond álneve volt) fordításában. Ez a harmadik kiadás azonban elszenvedte a burzsoá kiadó cenzúráját: „Meghamisított, forradalmi életől megfosztott fordítás” — állapítja meg róla a *Szabad Nép* 1948. febr. 15-i cikke alapján PRÁGER Miklós. A Tanácsköztársaság alatt a *Kiáltványt* a Népszava könyvkereskedés — majd ennek megszüntetése után a tanács hatalom központi kiadója, a Szellemi Termékek Országos Tanácsa — SZABADOS fordításában terjesztette. Teljes hitelű fordításban a *Kiáltvány* csak 1918-ban, az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportja kiadásában, majd — az 1848-i londoni kiadás alapján (RUDAS László fordítása) — már csak a felszabadulás után jelenhetett meg.

Egyébként is mostohán bánt 1919 előtt a szociáldemokrata könyvkiadás MARX és ENGELS nagy szellemi hagyatékával. Mindkét klasszikus terjedelemre kisebb műveit kiadta — hiszen rendelkezésükre állt a SZABÓ Ervin-féle válogatás —, nagy művek kiadására azonban nem vállalkoztak. Pedig *A tőke* lefordítására lett volna kellő marxista felkészültségű fordító több is. (Elég ha VARJAS Sándort említjük). MARX Károly kisebb írásaiból kiadták a *Bérmunka és tőke*, *Bér, ár, profit, III. Napoleon államcsínyje*, *A polgárháború Franciaországban* címűeket brosurák alakjában. ENGELSTŐL: *A szocializmus fejlődése utópiától a tudományig*, *Az utópikus és a tudományos szocializmus*, *A kommunizmus alapelvei* címűt, némelyiket mindkettőjüktől többször is. Nem adták ki *A gothai program kritikáját*, sem azokat az írásait, leveleit MARXnak, amelyekben a német munkásmozgalom jobboldali szárnyának működését bírálta.

Megjelentek a századforduló körül s a jelen század első két évtizedében jelentékeny agitációs erejű írások a szociáldemokraták kiadásában egyes külföldi munkásvezérek (LAFARGUE, JAURÈS, Wilhelm LIEBKNECHT stb.) tollából; ezek közül egy nagyobb lélegzetű művet, BEBEL Ágost *A nő és a szocializmus-t* nem kis sikerrel adtak ki, de már polgári kiadónál (POLITZER) jelent meg KAUTSKYNak akkoriban nagyon használható műve: *Marx gazdasági tanai*. Ugyancsak polgári kiadónál — a GÖMÖRI Jenő szerkesztette *Modern Könyvtár* füzeteként — jelent meg SZABÓ Ervin népszerű írása: *A tőke és munka harca*. (A *Modern Könyvtár* első kiadója is POLITZER volt.)

Vázlatosan ennyit el kellett mondanunk, hogy rámutassunk arra: a szociáldemokrata könyvkiadáson 1919 után is kiütköztek ezek a vonások.

Könyvkiadás a két világháború között

A Magyar Tanácsköztársaság elbukása után — az ellenforradalmi korszak első éveiben — a szociáldemokrata párt is az üldöztetés és a kegyetlen elnyomás sorsára jutott. Nemcsak kommunista, de szociáldemokrata jellegű kiadványok megjelentetését sem tűrte az ellenforradalmi rendszer, a szociáldemokrata párt és kiadója: a Népszava könyvkereskedés ezért ezekben az első években főleg szépirodalmi és műszaki munkákat jelentetett meg. Az ellenforradalmi rendszer „konszolidációra” irányuló törekvései, valamint a szociáldemokrata vezetők megalkuvása következtében egy-két év múlva sor kerülhetett politikai és társadalomtudományi művek kiadására is. Ezekben az években a szociáldemokrata pártban a jobboldali irányvonal állandósult, s ez nagy mértékben megmutatkozott az ekkor megjelentetett politikai-ideológiai jellegű munkákban is.

Mindenekelőtt az a jellemző, hogy a szociáldemokrata párt ekkor is milyen kevés figyelmet fordított a marxista klasszikusok műveinek megjelenetésére. A két világháború közötti időszakban mindössze egy MARX-művet és két ENGELS-művet jelentetett meg (MARXtól az *Osztályharcok Franciaországban* c. munkát, ENGELStől az *Anti-Dühring-et* és *A család, a magántulajdon és az állam keletkezése* c. munkát, ez utóbbit két kiadásban). MARX és ENGELS műveinek legnagyobb részét (*A tőke*, *A gothai program kritikája*, *A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig*, a *Feuerbach és a klasszikus német filozófia lezárulása* c. műveket stb.) az anyagilag is sokkal rosszabb helyzetben levő különféle kisebb kommunista vagy kommunista-szimpatizáns kiadók jelentették meg (Phönix, Mentor, Társadalom és más könyvkiadók).

Az egyéb alapvető ideológiai művek megjelenítése terén is komoly hibák terhelték a szociáldemokrata pártot és a Népszava könyvkereskedést. Igaz, hogy a húszas évek közepén megjelentette MEHRING értékes *Marx Károly életrajzát*, s BEBELnek, a német munkásmozgalom harcoss alakjának két művét (*önéletrajzát* és új kiadásban *A nő és a szocializmus* c. munkáját), de általában LASSALLE és KAUTSKY, BERNSTEIN és Hendrik DE MAN, tehát a kispolgári „szocialisták”, a reformisták és a revizionisták munkáinak kiadása jellemezte a szociáldemokrata párt könyvkiadói tevékenységét. A Népszava könyvkereskedés jelentette meg LASSALLE-nak, a kispolgári „szocializmus” egyik fő ideológusának két művét, az angol reformista fábiánus WEBB-házaspár egy nagyobb munkáját, KAUTSKY több kommunista-ellenes írását (ő ekkor már burzsoa-reformista álláspontot vallott), s egy másik reformista: MACDONALD akkori angol miniszterelnök *Szocializmus és társadalom* c. kötetét. Az „ausztromarxista” Max ADLER *Marx-tanulmánya*, BERNSTEIN-nek, a modern revizionizmus „megteremtőjének” több kötete, az ugyancsak revizionista Hendrik DE MAN egy kisebb írása stb. is ekkor jelent meg.

Lényegében nem volt jobb a helyzet az egyéb társadalomtudományi művek írása és kiadása terén sem. A Népszava könyvkereskedés — mint könyvkiadó — csak alig-alig iratott és adott ki társadalomtudományi (történelmi, közgazdasági, irodalomtudományi stb.) munkákat, emiatt az állam által támogatott kapitalista kiadók idealista szellemű könyvei szinte korlátlan egyeduralmat élveztek. E helyzet megváltoztatására az egyes — anyagilag is igen nehéz körülmények közt működő — kommunista és kommunista-szimpatizáns könyvkiadók tettek a legtöbbet.

Az 1930-as évek végéig a szociáldemokrata párt lényegében mindössze négy általános történelmi jellegű munkát adott ki. BRAUN Somának a primitív kultúráról írt könyvét, KAUTSKYNak a kereszténység eredetéről írt értékes művét, MIGRAY Józsefnek egy középkori keresztény szociális államról írt tanulmányát és BUCHINGER Manónak az 1918-i polgári forradalomról írt könyvét. Valamivel jobb volt a helyzet a munkásmozgalom történetével foglalkozó könyvek kiadása terén: a Népszava jelentette meg öt kis kötetben: Max BEER *A szocializmus és a társadalmi harcok története* c. munkáját, MIGRAY József *Az Internacionálizmus története* c. tanulmányát, RÉVÉSZ Mihály szociáldemokrata párt-történetét stb. Egy-egy kisebb életrajz készült — magyar szerzők munkájaként — az utópista szocialistákról s a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő alakjairól: MARXRól, BEBELről, JAURÈSRól és másokról. Néhány magyar szociáldemokrata vezető (WELTNER Jakab, KUNFI Zsigmond, SOMOGYI Béla) életéről és tevékenységéről is megjelent egy-egy kisebb broszúra.

A társadalomtudományok közül a szociáldemokrata könyvkiadásban viszonylag fontos helyet foglalt el a közgazdaságtan. Az 1920-as évek végén megjelentetett a Népszava Könyvkereskedés egy összefoglaló gazdaságtörténetet, kiadta KAUTSKY jelentős művét: a *Marx gazdasági tanai*-t, s néhány más általános gazdaságelméleti íráson kívül számos — a szociáldemokrata álláspontot tükröző — iparral, mezőgazdasággal, kereskedelemmel foglalkozó brosúrát jelentetett meg.

Az egyéb társadalomtudományi (irodalomtudomány, nevelés stb.) művek kiadását szinte teljesen elhanyagolta a szociáldemokrata párt. Az 1920-as években kiadott ugyan néhány jogi jellegű munkát (*Jogi tanácsadó füzetek* stb.), ezek azonban nem ideológiai célokat szolgáltak, hanem kizárólag gyakorlati használatra készültek.

Mint a szociáldemokrata párt egyik legnagyobb és legértékesebb könyvkiadói vállalkozásáról feltétlenül meg kell emlékeznünk a *Társadalmi Lexikon*-ról. Ez a lexikon a nemzetközi munkásmozgalom szempontjából is jelentős, mert — mint az 1929. évi pártvezetőségi jelentés írta — hasonló munka addig mindössze három volt az egész világon. A *Társadalmi Lexikon* szerkesztését a szociáldemokrata párt balszárnyához tartozó, akkor már kommunistává fejlődött MADZSAR József végezte, s a lexikon magában foglalt sok olyan ismeretet, melyet egy szocialista munkásnak a világról, a társadalomról és a munkásmozgalomról tudnia kellett.

Az ellenforradalmi korszak első egy-két évében politikai-agitációs kiadványokat a szociáldemokrata párt alig-alig tudott kiadni. Az ellenforradalmi erők elnyomása, terrorja következtében ebben az időszakban jóformán csak szépirodalmi és műszaki kiadványokat jelentetett meg a szociáldemokrata párt is. A rendszer megszilárdulása után, a „konszolidációra” irányuló törekvések éveiben nagyobb lehetőség nyílt az agitációs kiadványok megjelentetésére.

Az ellenforradalmi rendszer hatóságai azonban a politikai kiadványok megjelentetésére ügyeltek a legéberebben. A szociáldemokrata párt — mint legálisan működő szervezet — csak legális kiadványokat jelentetett meg, ezek pedig keresztül kellett, hogy menjenek a cenzúra szűrőjén. De még így is sokszor előfordult, hogy egy-egy szociáldemokrata kiadványt megjelenése után kobozott el az ügyészség.

A Népszava kiadói politikáját — mint az egész hivatalos szociáldemokrata politikát — számtalanszor bírálta és támadta a szociáldemokrata párton belül tömörülő belső pártellenzék. Ennek irányításában kommunisták is részt vettek, akik megbeszéléseken, gyűléseken, sőt pártkongresszusokon is sokszor követelték, hogy a párt olyan agitációs füzeteket bocsásson ki, amelyek felrázzák, forradalmasítják a tömegeket. Ezek a követelések — a jobboldali vezetők túlsúlya következtében — csak kis mértékig valósulhattak meg.

1938 után a Népszava könyvkereskedés — mint könyvkiadó — megszűnt. Ettől az időszaktól kezdve valamennyi szociáldemokrata kiadvány a párt neve alatt jelent meg. Ez az időszak Magyarországon a totális fasizmus előretörésének és megerősödésének az időszaka, a munkásmozgalom válságának és visszatorzulásának a szakasza. Ezekben az években — amelyek már a fasiszta szovjet-ellenes háború éveit is magukba foglalják — a szociáldemokrata párt is jelentősen csökkenteni volt kénytelen kiadványai — elsősorban politikai kiadványai — számát. A fasiszta üldözés mind súlyosabbá vált, a párt anyagi helyzete is egyre rosszabbodott.

Ezekben az években a szociáldemokrata párt valamennyi folyóiratát betiltották — más antifasiszta folyóiratokkal együtt —, s a 40-es évek elején már csak a *Népszava* jelenhetett meg rendszeresen, ez is állandóan a cenzúrával küszködve. A betiltott pártlapok helyett a szociáldemokrata párt ekkor olyan kiadványokat jelentetett meg, amelyek — noha harcoss politikai művek voltak — nem viselték külsejükön, se címükben a párthoz tartozás bélyegét, s így sikeresebbek is lehettek a faszizmus elleni harcban. Ez volt az az időszak, amikor a szociáldemokrata párt is határozottabban fordult szembe a faszizmus-sal, bár az antifasiszta nemzeti egységfrontba csak a második világháború legvégén lépett be. Hozzá kell még tenni mindehhez, hogy a szociáldemokrata párt antifaszizmusa elsősorban németellenességet jelentett, s az antifaszizmus polgári vonalához állt közel.

A szociáldemokrata párt e politikáját tükrözik az 1938 után megjelenetett szociáldemokrata kiadványok is. Ebben az időszakban jelent meg egy kétkötetes munka *A társadalomtudomány és a munkásság* címmel, s számos történelmi művet adott ki a szociáldemokrata párt, amelyek a múltat idézték, de a jelennek szóltak. Így *Magyar politika és magyar szociális kérdések száz évvel ezelőtt* címmel jelent meg egy tanulmány a magyar történelem egyik legnagyobb forradalmi korszakáról. Egy másik megjelentetett mű TÁNCSICS Mihályt idézte címében is (*Táncsics Mihály és kora*), s egy harmadik KOSSUTH Lajost, a forradalom és a nemzeti függetlenségért vívott harc vezérért (*Kossuth demokráciája* c. kötet). Ebben az időszakban jelent meg a szociáldemokrata párt története is (BUCHINGER Manó és RÉVÉSZ Mihály munkájaként), s BARABÁS Tibornak egy tanulmány-kötete *Az európai szellem magyar úttörői* címmel. SZALMÁS Piroska megírta a kiváló Szalmás-kórus „krónikás-könyvét”, JORDÁKY Lajos pedig a francia szocializmus kiemelkedő alakjairól írt tanulmányt.

Különösen sok nehézséggel járt ebben az időszakban a politikai-agitációs broszúrák kiadása. A sok nehézség ellenére is számos hasznos — és sokszor harcoss — agitációs írást adott ki a szociáldemokrata párt. Állást foglaltak ezek a broszúrák a faji megkülönböztetés ellen (*Utazás a faji kérdés körül* stb.), hangot adtak a magyar parasztság évszázados követeléseinek (*Földet a magyar népnek és egyéb kiadványok*), s szembefordultak a mind inkább előretörő nyilas-mozgalommal (*Igazság a nyilasokról, A nyilasmozgalom álarc nélkül, Nem megyünk együtt! Válasz a nyilas demagógiára* stb.). A következetes magatartás, a bátor hangvétel tekintetében erősödést jelentett, hogy a szociáldemokrata párt broszúráinak írásába bekapcsolódtak kommunisták is (KÁLLAI Gyula és mások). Jelentős további kezdeményezése volt a szociáldemokrata pártnak, hogy a nemzetközi kérdések megismertetésére — egy-egy országról szóló — kiadvány-sorozatot indított el. Így láttak napvilágot antifasiszta jellegű broszúrák az Egyesült Államokról, Angliáról, Kínáról, Japánról, Indiáról és más országokról.

Az ellenforradalmi-fasiszta korszak legvégén a szociáldemokrata pártnak már nem volt semmi lehetősége kiadványok megjelentetésére. 1944. március 19-e — az ország német megszállása után — a szociáldemokrata párt további működését is betiltották.

Szépirodalmi kiadványok

A szociáldemokrata párt két világháború közötti kiadványainak másik jelentős része szépirodalmi jellegű munka volt. Ezeket a kiadványokat a Nép-

szava könyvkereskedés kiadói tevékenységének beszüntetéséig — 1938-ig — kivétel nélkül a könyvkereskedés adta ki.

A Népszava könyvkereskedésnek — mint kiadónak — a szépirodalmi könyvek kibocsátásával kettős célja volt. Egyrészt az a cél vezette, hogy a munkássággal és az egész magyar olvasóközönsséggel megismertesse a világirodalom haladó alkotásait, köztük magyarokét is. Másrészt e könyvek — különösen a klasszikusok műveinek — kibocsátásával megfelelő üzleti haszonra akart szert tenni, hogy ezáltal kifizetődővé váljék a párt egyéb könyvkiadói vállalkozása.

Szépirodalmi könyveket a Népszava könyvkereskedés már az első világháború előtti években is kiadott. Ekkor jelentette meg a Népszava DIDEROT antiklerikális művét: *Az apácá-t*, VOLTAIRE két elbeszéléskötetét, s az akkori magyar munkáirodalom jelentősebb képviselői: VÁRNAI Zseni, FARKAS Antal, GYAGYOVSZKY Emil, BODROGI Zsigmond verseit.

A szépirodalmi jellegű kiadványok tömeges megjelentetését azonban csak a Tanácsköztársaság katonai veresége után kezdte meg a szociáldemokrata párt könyvkiadója. Ekkor mindenekelőtt azokat a műveket használta fel, amelyek még a Tanácsköztársaság idején kerültek nyomdába, de amelyeket a proletárdiktatúra már nem tudott forgalomba hozni. Ezeket a szépirodalmi kiadványokat — ANATOLE FRANCE: *Pártütő angyalok* c. regényét, TAJOVSKY szlovák író elbeszéléskötetét, RÉVÉSZ Béla, FARKAS Antal, KELETI Márton egy-egy kötetét — „A Népszava könyvkereskedés kiadása” feliratú címkékkel ragasztatta át, elfedve a régi, Tanácsköztársaság alatti kiadói jelzéseket. A proletárdiktatúra alatt kinyomtatott szépirodalmi művek más részéhez új címlapot készíttetett a NÉPSZAVA, s így hozta forgalomba e könyveket.

Az 1920-as évek elején és közepén tömegesen jelentetett meg a könyvkereskedés külföldi szépirodalmi műveket. Ezekben az években — különösen a 20-as évek elején — az ellenforradalmi elnyomás miatt — mint említettük — politikai-ideológiai jellegű kiadványokat alig-alig tudott megjelentetni a szociáldemokrata párt, a szépirodalmi könyvek nagymértékű kiadására részben éppen ezért kerülhetett sor.

A külföldi szépirodalmi művek közül a klasszikus írók munkáinak megjelentetése jellemezte a Népszava kiadói tevékenységét. Az 1920-as évek elején és közepén jelent meg VOLTAIRE: *Zadig* c. regénye és egy elbeszélés-kötete, VICTOR HUGO két regénye: *A nevető ember* (ez két kiadásban is) és *A tenger munkásai*. BALZAC két kisebb műve mellett igen sok ZOLA-regényt adott ki a Népszava (*A patkányfogó-t*, *A pénz-t*, *Az emberi bestiá-t*, *Az összeomlás-t*, a *Három város-t*, az *Igazság-ot*, a *Naná-t* és más műveket), s a legtöbb ZOLA-regény két kiadásban is napvilágot látott. A Népszava adta ki MAUPASSANT két elbeszélés-kötetét és ANATOLE FRANCE *Pártütő angyalok* c. regényét, valamint egy elbeszélés-kötetét.

Több orosz klasszikust is megjelentetett a könyvkereskedés: GOGOLY és TURGENYEV egy-egy művét, CSEHOV valamennyi elbeszélését (ez különösen jelentős vállalkozás volt) s TOLSZTOJ egy elbeszéléskötetét. Az újabb haladó irodalom alkotásai közül a könyvkereskedés adta ki JACK LONDON több művét (*A hitehagyott*, *A méhek data*, *A vaspata*, az *Ádám előtt*, *Az alaszakai Diana*, *Az ősök istene* c. regényeket), H. G. WELLS két regényét, GALSWORTHY egy művét, az akkor még haladó Knut HAMSUN több munkáját (*Éhség*, *Őszi csillagok*, *Új föld*) s a kapitalizmust leleplező amerikai író, UPTON SINCLAIR több regényét (*Az özönvíz után*, *Az ács fiának hívnak* és a *Kutató Sámuel* c.

regényeket). A Népszava adta ki a kiváló haladó amerikai írónak DREISER-nek a fő művét, az *Amerikai tragédiá*-t. S a könyvkereskedés jelentette meg GORKIJNAK két forradalmi regényét: *A besugó*-t és a *Gyónás*-t s az ugyancsak kommunista ANDERSEN-NEXÓ két kötetét: *A Frank-család* c. regényt és *A muzikális malac* c. elbeszélés-kötetet.

Mindezt figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a Népszava könyvkereskedés valóban sok értékes, haladó szépirodalmi alkotást juttatott el a munkásosztály és más dolgozó rétegek kezébe. A mérleg negatív oldalát terhelik azok a Népszava-könyvek, amelyek jelentéktelen és jellegtelen írók tolla alól kerültek ki, valamint azok az alkotások, amelyeket a szocializmussal szembenálló szerzők írtak, s amelyeket mégis megjelentetett a szociáldemokrata párt könyvkiadója. Ez utóbbi szerzők sorában említendő az angol imperializmus házi írója: KIPLING, az orosz emigráns Leonid ANDREJEV, ALDANOV és többen mások.

Az 1930-as évek elejétől a külföldi szépirodalmi művek kiadását teljesen beszüntette a szociáldemokrata párt. Előbb a gazdasági válság, később a fasizmus előretörése és ezzel kapcsolatosan az alapvetőbb kérdések előtérbenyomlása s a párt anyagi helyzetének nehezedeése akadályozta a szépirodalmi művek kiadását. Ezekben az években már csak néhány magyar szerző szépirodalmi műve jelent meg a párt, illetőleg a Népszava kiadásában.

A magyar irodalom lényegesen mostohábban kezelt pártfogoltja volt a szociáldemokrata pártnak, mint a világirodalom. A klasszikus magyar irodalom alkotásainak megjelentetésére a szociáldemokrata párt egyáltalán nem fordított gondot (igaz, hogy ezeket viszonylag nagyszámban jelentették meg a különféle polgári kiadók), de a haladó magyar kortárs-irodalom alkotásait sem karolta fel.

Az 1920-as évek elején a magyar irodalom kiadása terén még viszonylag kedvezőbb volt a helyzet. Ekkor jelentette meg a Népszava BRÓDY Sándor, NAGY Lajos és RÉVÉSZ Béla egy-egy elbeszélés-kötetét, KÁRPÁTI Aurél egy kisregényét s az akkor még realista ábrázolásra törekvő FÖLDI Mihály egy kötetét. Ezekben az években a haladó magyar irodalom viszonylagos pártfogása mellett súlyt helyezett a szociáldemokrata párt az akkori magyar szocialista irodalom támogatására is: kiadta VÁRNAI Zseni, FARKAS Antal, BODROGI Zsigmond, KELETI Márton, a mártírhalált halt BACSÓ Béla és mások műveit.

Az 1920-as évek közepétől azonban a magyar szépirodalmi kiadványok megjelentetése abbamaradt. Ettől kezdve már nemcsak a haladó, antifasiszta irodalom támogatására nem áldozott a szociáldemokrata párt, hanem a szocialista irodalom támogatására sem. Az pedig szinte természetesnek tűnt, hogy a szociáldemokrata párt nem segítette a kommunista írókat, JÓZSEF Attilát és másokat. A párt írói elszigetelődtek az irodalmi élet egészétől, más haladó, antifasiszta író csoportoktól, és a korabeli szociáldemokrata irodalom — sok esetben — a dilettantizmus színvonalát is alig-alig haladta meg.

Az 1920-as évek közepének legjelentősebb szociáldemokrata szépirodalmi kiadványáról kell még röviden megemlékezni. 1926-ban jelent meg a *Harcos énekek* c. kötet, amelyet SZAKASITS Árpád szerkesztett. Ez a kötet a két világháború között az első — és az utolsó — kísérlet volt a magyar haladó és forradalmi vers-irodalom összegyűjtésére. A kötetben egyes haladó és forradalmi külföldi költők (HEINE, Walt WHITMAN és mások) versein kívül megtalálhatók

voltak ADY legszebb, legharcosabb versei (*Magyar jakobinus dala, Csák Máté földjén* stb.), több költeménnyel jelentkezett a kötetben a pályakezdő JÓZSEF Attila (köztük a *Tüntetés* c. verssel), s megtalálható volt JUHÁSZ Gyulának, BABITS Mihálynak, KAFFKA Margitnak, SZABÓ Lőrincnek több, a munkásosztály álláspontját tükröző verse. Tartalmazta a kötet a korabeli szocialista irodalom legjelentősebb képviselőinek (KASSÁK Lajosnak, VÁRNAI Zseninek és másoknak) a költeményeit is.

Az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején magyar szépirodalmi művet már szinte egyáltalán nem adott ki a Népszava könyvkereskedés. Ezekben az években mindössze három magyar mű jelent meg: BARABÁS Gyula regénye, FARKAS Antal komédiája és VÁRNAI Zseni verseskötete. Népszava-kiadásban az utolsó magyar szépirodalmi kiadvány 1937-ben jelent meg: FARKAS Antal *Hulló csillagok* c. regénye.

1938-tól, amikor a Népszava könyvkereskedés beszüntette kiadói tevékenységét, a további néhány magyar szerzőtől származó szociáldemokrata kiadvány a párt neve alatt jelent meg. A totális fasizmus előretörésének az éveiben, a második világháború idején három antológia-jellegű kiadványt bocsátott ki a párt, ezek a betiltott szociáldemokrata folyóiratok helyett jelentek meg. Kettő közülük *A munkás könyve*, a harmadik *Munkáskultúra* címmel került az olvasók kezébe. Ezek a kötetek a fasizmus elleni harc, a nemzeti függetlenség védelmének legnehezebb éveiben CSOKONAI, KÖLCSEY és VÖRÖSMARTY—PETŐFI, ADY és JÓZSEF Attila verseit idézték, s haladó és forradalmi irodalmi örökségünk csatasorba állításán túl felsorakoztatták az élő antifasiszta és szocialista írókat is: KASSÁK Lajost, BENJÁMIN Lászlót, FODOR Józsefet, KOVAI Lőrincet, FÖLDEÁK Jánost, KESZTHELYI Zoltánt és másokat. További magyar szépirodalmi kiadványként 1941-ben KOVAI Lőrincnek forradalmárokról és forradalmakról szóló történelmi miniatűrjeit adta ki a szociáldemokrata párt, s egy évvel később JÓZSEF Attila néhány versét BARABÁS Tibor hosszabb előszavával.

Mindez azt mutatja, hogy a szociáldemokrata párt ezekben az években már következetesebben szembefordult a fasizmussal, s — a kommunisták és a baloldali szociáldemokrata tömegek nyomására — nagyobb mértékben kapcsolódott be a kommunista párt-vezette antifasiszta nemzeti egységfront harcaiba.

A felsorolt szépirodalmi műveken kívül néhány ifjúsági és gyermekkönyvet is kiadott a szociáldemokrata párt, illetőleg a Népszava könyvkereskedés. E könyvek 1919 és 1923 között jelentek meg. Többségüket azzal a törekvéssel bocsátották ki, hogy az uralkodó osztályok szemléletét tükröző ifjúsági olvasmányok helyett a valóságot ábrázoló könyvek kerüljenek a munkásgyermek kezébe. E kötetek szerzői általában nő-írók voltak (VÁRNAI Zseni, BEKE Margit, NAGY Teréz és mások). Külön megemlítendő, hogy 1923-ban a világ népeinek mesekincséből jelent meg egy válogatás a Népszava kiadónál.

Műszaki és természettudományi kiadványok

A szociáldemokrata párt kiadója: a Népszava könyvkereskedés a két világháború közötti időszakban rendszeresen megjelentetett műszaki könyveket is. Különösen az 1920-as évek elején adott ki igen sok ilyen könyvet. Nagyobb arányú megjelentetésük indító oka az volt, hogy a technika nagymértékű fejlődése következtében a munkásoknak egyre nagyobb szükségük

volt magasabb fokú szaktudásra, s a nagyobb tudású szakembereket a tőkés üzemtulajdonosok is szívesebben alkalmazták. A szociáldemokrata párt tehát jól használható, a gyakorlati szempontoknak megfelelő műszaki könyvek kibocsátásával is segíteni akarta az üzemek munkásait.

A Népszava könyvkereskedés műszaki kiadványai nagy része *Műszaki Könyvtár* (később: *Népszava Műszaki Könyvei*) sorozatcím alatt jelentek meg. E könyvek részint a matematika egyes alapvető elméleti kérdéseivel foglalkoztak (*Algebra, Trigonometria, Hatványok és gyökök* stb. c. kiadványok), részint gyakorlati számolási problémákban nyújtottak segítséget (*Lőerőszámítás, A súlyszámítás tankönyve* stb. c. művek). Más műszaki könyvek az egyes szakmák dolgozóinak kívántak támogatást nyújtani. Így látott napvilágot a Népszava kiadásában *A vas- és acélöntő, A szabómesterség tankönyve, Mázolók és szobafestők gyakorlati kézikönyve, Építők zsebkönyve, Az ács* stb. c. munkák. Voltak olyan műszaki könyvek, amelyek az egyes gépek és gépalkatrészek leírásával és működésével foglalkoztak (*Az autó, A rádió, A Diesel-gépek szerkezete, A szivógázmotorok szerkezete és kezelése, Az osztófej* stb.). Más kiadványok munkafolyamatokról, a munka gyakorlati végzésének kérdéseiről szóltak (*A hegesztés kézikönyve, Csavarmenetvágás, Kőszőrülés, fúrás és marás az esztergárcsón* stb.).

Az 1930-as évek elején a Népszava könyvkereskedés a műszaki könyvek kiadását beszüntette. Ettől kezdve a szociáldemokrata párt könyvkiadói tevékenységében arra törekedett, hogy elsősorban ideológiai-politikai kiadványokat jelentessen meg.

A szociáldemokrata párt a műszaki jellegű kiadványok mellett — jóllehet sokkal kisebb számban — természettudományi műveket is megjelentetett. Ezek a kiadványok — legalább részben — pótolni kívánták azt a hiányt amely az ellenforradalmi rendszer iskolapolitikája és egész népművelési politikája következtében a dolgozó tömegek műveltségében keletkezett. A rendszer ugyanis arra törekedett, hogy a világ és az élet valóságos kérdéseit elleplezze, s a konzervativizmust, a vallásos ideológiát védelmezve elhanyagolta, háttérbe szorította a természettudományos nevelést.

A munkásmozgalomban a természettudományos nevelés mindig nagy szerepet kapott. A dolgozó rétegek felvilágosítására és nevelésére már az első világháború előtt is több természettudományi művet adott ki a szociáldemokrata párt, illetőleg a Népszava könyvkereskedés, s a pártnak ez a tevékenysége folytatódott az első világháború utáni években is. Sorra jelentek meg ilyen című kiadványok: *A természettudomány és a technika múltjától, Az okkultizmus természettudományi magyarázata, A föld és az élet születése, Az emberi szervezet csodái* stb. A természettudományi nevelés szempontjából különösen jelentős kiadványok láttak napvilágot az 1940-es évek elején, amikor pl. a betiltott szociáldemokrata folyóiratok helyett jelentek meg ilyen című kiadványok: *A természet titkai, Az élet csodái, A modern vegyészet csodaműhelyében*. Ezek a művek — ha nem is hiba nélkül — a dialektikus materializmus szempontjából igyekeztek megmagyarázni a világ és az élet jelenségeit. Különösen nagy fontosságot tulajdonított a szociáldemokrata párt a darwinizmus megismertetésének, amely a vallásos ideológia elleni harcban az egyik fő támaszték volt.

A természettudományi művek mellett néhány orvosi-egészségügyi felvilágosító kiadványt is megjelentetett a szociáldemokrata párt. Így megjelent egy-egy kiadvány a helyes táplálkozásról, a tuberkulózisról, a fertőző nemi

betegségekről s a születésszabályozásról, tehát lényegében olyan kérdésekről, amelyek a munkástömegek életét közvetlen közletről érintették.

A szociáldemokrata párt természettudományos-egészségügyi felvilágosító munkája azonban kevés volt ahhoz, hogy a néptömegek világnézeti elmaradottsága és rossz egészségügyi helyzete jelentősebb mértékben javuljon. Sokkal nagyobb anyagi lehetőségekre és határozottabb törekvésekre lett volna szükség a természettudományos-egészségügyi propaganda területén is.

Az előzőekben említett kiadványokon kívül a szociáldemokrata párt, illetőleg a Népszava könyvkereskedés számos más olyan kiadványt is megjelentetett, amelyeket nem sorolhatunk az előbbi csoportok egyikébe sem. E kiadványok sorában mindenekelőtt a különféle naptárakat említjük meg. 1943-ig a párt évről évre megjelentette a *Népszava-naptárakat*, amelyek politikai, gazdasági és kulturális jellegű cikkeket, továbbá verseket és elbeszéléseket, valamint különféle adattárakat és tájékoztatókat tartalmaztak. Lényegében hasonló tartalommal és hasonló céllal jelentek meg az 1920-as években a *Munkások Zsebnaptára*-i s a különféle szakmák dolgozóinak (vas- és fémmunkások, famunkások, bányamunkások stb.) zsebnaptárjai. A szakmai zsebnaptárak kiadása az 1920-as évek közepén — elsősorban nyilván anyagi okokból — megszűnt.

Különféle segédkönyveket is kiadott a szociáldemokrata párt, illetőleg a Népszava könyvkereskedés. Így idegen szavak szótárát, esperantó nyelvtant, „szónoklattant” „a szónoki beszéd előkészítésének és előadásának ismertetésére” és néhány házigazdasági és mezőgazdasági szakkönyvet is (*A háziinyultenyésztés abécéje*, *Dohánytermesztés*, *A korai burgonya tenyésztése* stb.)

* * *

Összefoglalva az elmondottakat, megállapíthatjuk: a két világháború közötti szociáldemokrata könyvkiadás a párt irányvonalát követte. Ez nem is lehetett másképp. Erejét a párt 1904-től kezdve a parlamenti választójog kiharcolására, majd az ellenforradalmi korszakban a szerzett parlamenti pozíciók fenntartására fordította, és nem készítette fel a munkásosztályt a nagy forradalmi feladatokra. Szembetűnően jelentkezett ez a marxizmus klasszikusai népszerűsítésének elhanyagolásában. Mindezek ellenére a szociáldemokrata könyvkiadás nem lebecsülendő eredményeket mutathatott fel a munkásság osztálytudatos nevelése, szakmai tudásának emelése terén, az antifasiszta küzdelemben, és segítette a munkásosztályt materialista világkép kialakításában. Ilyen megszorításokkal élve: a szociáldemokrata könyvkiadás haladó hagyományainkat is gyarapította.

JÁNOS SZILÁGYI: SOZIALDEMOKRATISCHER VERLAG IN UNGARN
ZWISCHEN DEN ZWEI WELTKRIEGEN

Zwischen den zwei Weltkriegen diente der sozialdemokratische Verlag den politischen Richtlinien der Partei. Demzufolge war der Großteil der sozialdemokratischen Ausgaben reformistischen Charakters, jedoch verlegte die Partei auch solche Bücher und Brochüren, die die Grundgedanken des Marxismus bekannt gaben, dem Kampf gegen den Faschismus und der Hebung des Bildungsniveaus der Massen dienten.

Der Verlag der sozialdemokratischen Partei war die Verlagsbuchhandlung *Népszava*, viele Publikationen erschienen jedoch unter dem Namen der Partei, besonders nach 1938, als die Verlagsbuchhandlung *Népszava* ihre Verlagstätigkeit einstellte.

Die meisten sozialdemokratischen Ausgaben hatten einen politischen und sozialwissenschaftlichen Charakter, sie dienten im Allgemeinen der reformistischen Politik und Ideologie der Partei. Im Verlag der *Népszava* erschienen jedoch einige revolutionäre und politisch-sozialwissenschaftlich wertvolle Werke, unter anderen von MARX, ENGELS, BEBEL, MEHRING und sonstigen Führern der Arbeitsbewegung. Erwähnenswert ist, daß die *Népszava* das damals als fortschrittlichst geltende ungarische sozialwissenschaftliche Lexikon: das *Gesellschaftslexikon* ausgab.

Nach 1938 erschienen verschiedene politische und sozialwissenschaftliche Werke, welche den Kampf gegen den Faschismus erhöht unterstützten.

Einen anderen gewichtigen Teil der Ausgaben der Sozialdemokratischen Partei bildeten die Werke belletristischen Charakters. Es waren hauptsächlich Werke fortschrittlicher, kritisch-realistischer Autoren des Auslands (VICTOR HUGO, ZOLA, TSCHECHEW, JACK LONDON, DREISER, UPTON SINCLAIR etc.). Es erschienen hingegen hier wenig belletristische Werke revolutionärer Anschauung und die Partei vernachlässigte die Ausgabe der fortschrittlichen und revolutionären Werke der ungarischen Literatur.

Viele technische Bücher erschienen im Verlag der *Népszava*, besonders in den ersten Nachkriegsjahren. Hiemit förderte der Verlag in hohem Maße die technischen Kenntnisse der Arbeiterklasse. Die Sozialdemokratische Partei hat auch einige naturwissenschaftliche Werke publiziert, um die in der Arbeiterbewegung im Vordergrund stehende naturwissenschaftliche Erziehung zu unterstützen, und der Bekämpfung der idealistisch-religiösen Anschauungen zu verhelfen.

Von den verschiedenen sozialdemokratischen Ausgaben müssen noch die Arbeiterkalender und übrigen Handbücher erwähnt werden, welche gleichfalls die Erziehung und Bildung der Arbeiterklasse bezweckten.